

BOSHLANG`ICH SINIF O`QUVCHILARDA LUG`ATLARDAN FOYDALANISH MALAKALARINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Normurodova Nigora Erkin qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat

Pedagogika universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya; Ushbu maqolada boshlang`ich sinf o`quvchilarda imlo lug`at savodxonligini oshirish, so`z boyligini kengaytirishda so`zlarning imlosi, ma`nosi, ma`nodoshi, qarama-qarshi ma`nosi, uyadoshini bilish zaruriyati hamda ulardan to`g`ri foydalanish jihatlari haqida fikr yuritilgan.

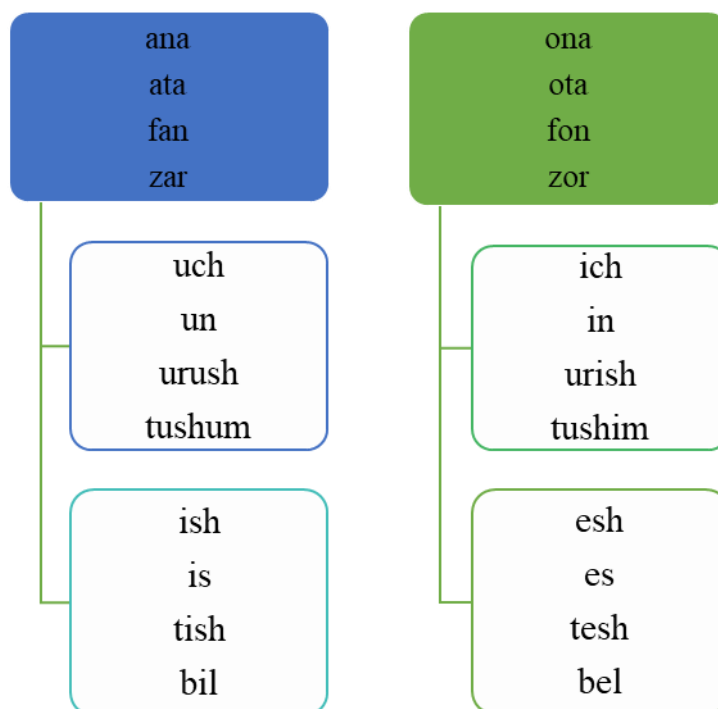
Kalit so`zlar; imlo lug`ati, savodxonlikni oshirish, ma`nodosh so`zlar, zid ma`noli, uyadosh so`zlar, so`z boyligi, Fonetika, orfoepiya va orfografiya bo`limi.

Bugungi kunda boshlang`ich sinf o`quvchilarning so`z boyligini oshirish ona tili mashg`ulotlarining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. ularni turli lug`atlar bilan tanishtirish va bu lug`atlardan foydalanish malakalarini shakllantirish, ayniqsa, muhim masalalardan biridir. Lug`at imlo savodxonligini oshirish, so`z boyligini kengaytirishning muhim manbai, o`quvchining asosiy maslahatchisidir. Lug`atlardan foydalanish malakalarini shakllantirish avvalo ularda ehtiyojni tarbiyalashdan boshlanadi. Chunki ehtiyoj sezilmasa, o`quvchi lug`atga murojaat qilmaydi. Ma`lum bir so`zning imlosi, ma`nosi, ma`nodoshi, qarama-qarshi ma`nosi, uyadoshini bilish zaruriyati ehtiyojni vujudga keltiradi. Boshlang`ich sinf o`quvchilarni ular faoliyatida zarur bo`ladigan lug`at turlari bilan tanishtirishga alohida e`tibor berishimiz muhim. Chunki turli lug`atlar bilan tanishgan o`quvchi nimani qayerdan izlash kerakligini ham yaxshi o`zlashtira oladi. Ma`lumki, keyingi yillarda o`zbek leksikografiyasi katta muvaffaqiyatlarni qo`lga kiritdi. Ayniqsa, 14 tomlik ensiklopediya lug`ati, 2 tomlik izohli lug`at, imlo lug`ati morfem lug`at, frazeologik lug`at, sinonim so`zlarning izohli lug`ati, antonim so`zlarning izohli lug`ati, paremeologik lug`at, turli sohalarga oid

atamalarning izohli lugʻatlarining nashr etilganligi oʻzbek leksikografiyasining taraqqiyotidan dalolat beradi. Ammo bu lugʻatlarning asosiy qismi akademik lugʻatlar boʻlib, ular boshlangʻich sinf va oʻrta maktab oʻquvchilari uchun ancha qiyinlik qiladi. Bugungi ona tili mashgʻulotlari oʻquvchilar uchun ixtisoslashtirilgan “Oʻzbek tilining izohli lugʻati”, “Oʻzbek tilining uyadosh soʻzlar lugʻati”, “Oʻzbek tilining maʼnodosh soʻzlar lugʻati”, “Oʻzbek tilining qarama-qarshi maʼnoli sozʻlar lugʻati” kabilarga tobora koʻproq zaruriyat sezmoqda. Bu hozirgi kunda kechiktirib boʻlmaydigan dolzarb vazifalardan biri. Keyinchalik esa bu lugʻatlar sirasi “Oʻzbek tilining tovushdosh soʻzlar lugʻati”, “Oʻzbek tilidagi eskirgan sozʻlar lugʻati”, “Oʻzbek tili va adabiyoti: oʻrta maktab oʻquvchilari uchun entsiklopediya”, boshlangʻich sinflar uchun “Lugʻatchalar toʻplami” va boshqalar bilan toʻldirilishi kerak. Lugʻatlardan tez va toʻgʻri foydalanish uchun oʻquvchi zarur malakalarga ega boʻlishi lozim. Bu malakalardan eng muhimi alfavit tartibini yaxshi bilishdir. Alfavitni yoddan bilmagan har qanday oʻquvchi lugʻatlardan zarur soʻzni tez topa olmaydi. Shuning uchun boshlangʻich sinflardayoq oʻquvchilarning alfavit tartibini yaxshi bilishlariga erishish va izchil kursni oʻrganish jarayonida bu borada muntazam ish olib borishga toʻgʻri keladi.

Lugʻat bilan ishlash uchun zarur malakalardan yana biri ulardan maqsadga muvofiq ravishda foydalana bilish kerakligidir. Masalan, sinonimik qatorlar hosil qilish zarur boʻlsa, imlo lugʻatiga murojaat etilmaydi. Topshiriqni bajarish uchun qaysi lugʻatga murojaat etish kerakligini bilgan bola, shubhasiz, undan samarali foydalana oladi. Lugʻatlar turli xilda boʻlgani kabi, ular bilan ushlar ham rang-barangdir. Oʻquvchilarning lugʻat bilan ishlash malakalarini shakllantirish uchun muayyan ish turlari talab etilsa, ularning imlo savodxonligini oshirish uchun tamoman boshqa, soʻz boyligini rivojlantirish uchun esa oʻziga xos maxsus mustaqil ish turlaridan foydalanish talab qilinadi. “Imlo lugʻati” faqat oʻquvchilarning imlo savodxonligini emas, balki soʻz boyligini oshirishda ham muhim qoʻllanmalardan biri hisoblanadi. Oʻzbek tilining barcha boʻlimlarini oʻrganishda “Imlo lugʻati” dan unumli foydalanish kerak. Masalan, “Fonetika, orfoepiya va orfografiya” boʻlimini oʻrganishda unli harflar: **a, i, u, u, oʻ, e** harflari

ishtirok etgan soʻzlar topish, yaʼni tovushdosh boʻlgan soʻzlarni ayta olish va farqlanuvchi soʻzlarni ham ajrata olishga eʼtibor qaratiladi.

a – o, u – i, i – e va boshqa unli harflar juftlari bilan farqlanuvchi soʻzlar tanlash, birinchi qatorda **a-o (ana-ona, ata-ota, fan-fon, zar-zor)**, ikkinchi qatorda **u-i (uch-ich, un-in, urush-urish, tushum-tushim)**, uchinchi qatorda **i-e (ish-esh, is-es, tish-tesh, bil-bel)** unilarning soʻz boshida, soʻz oʻrtasida bu tovushlar tushib qolgan soʻzlar roʻyxatini tuzish ishlarini bajarishda “Imlo lugʻati” zarur boʻladi. “Ot” soʻz turkumini oʻrganishda otlarning maʼno guruhlariga misollar tanlash, juft shaxs otlari, qoʻshib va ajratib yoziladigan qoʻshma otlar roʻyxatini tuzish, “sifat +turdosh ot”, “son + turdosh ot”, “ot +feʼl” qolipli hosilalar ustida ishlash kabi mustaqil ishlar shu lugʻat yordamida bajariladi.

“sifat +turdosh ot”,	“son + turdosh ot”,	“ot +feʼl+ar”
Kattaqoʻrgʻon,	Beshkapa	Oʻrinbosar
Qizilqum	Uchquduq	

Leksikologiya boʻlimida berilgan maʼnodosh (sinonim) soʻzlarda ularning lugʻaviy maʼnosiga ahamiyat berish muhim. Chunki boshlangʻich sinf oʻquvchilarga har soʻzlarni oʻz oʻrnida qoʻllash kerakligini boshlangʻich darslarida

berib borilishi muhim ahamiyatga ega. Namuna sifatida inson tana a'zosi bo'lgan inson yuzini quyidagi ko'rinishda ifodalaymiz.

Opamning yuzidagi xoli biram yarashgan.

Bet-qo'lingni doim sovunlab yuv.

Chehrasi kulib turadigan qiz ekan.

Qo'pol gapirganda basharasi biram xunuk bo'lib ketadi.

Xulosa o'rnida aytadigan bo'lsak, "Imlo lug'ati"dan ona tilining barcha bo'limlarini o'rganishda unumli foydalaniladi. U o'quvchining doimiy yo'ldoshi, darslik materilallarini to'ldiruvchi zarur qo'llanma sanaladi. Ona tili mashg'ulotlarida lug'atlardan foydalanish o'quvchilarning so'z boyligini oshirish, so'zdan nutqda to'g'ri va o'rinli foydalanish malakalarini shakllantirishga yordam beradi. Ayniqsa, ona tili fanini o'qitishning amaliy yo'nalishini kuchaytirish, mashg'ulotlarning foydalilik darajasini oshirishni lug'atlarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Ona tili o'qituvchisi lug'atlardan foydalanishni hayotiy zaruriyat, ehtiyojga aylantirish, o'quvchilarni ulardan foydalanish malaka va ko'nikmalari bilan qurollantirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. M. So'zlarni bo'g'inlarga ajratib yozish mashqlari – savodxonlikni oshirishning Abduazizov A.A. Tilshunoslik nazariyasiga kirish. – T.:, 2010.

2. Yo'ldosheva muhim omili // Til va adabiyot ta'limida yangi pedagogik texnologiyalar // Respublika ilmiy-amaliy anjumani materallari. I qism. – Toshkent: TDPU, 2006. – B. 82–84.

3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5-жилд. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2007.

4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5-жилд. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 5-жилд. – Ўзбекистон нашр.:, 2020. – 608 б.